

РЯЗАНОВ М. Ю.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.15(=16):340

ВІДРОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено розгляду процесу рецепції зарубіжного досвіду як процесу копіювання іноземних нормативно-правових актів без урахування національних особливостей розвитку правової культури України. Обґрунтовується теза, що утилітарний характер запозичення західного права призвів до втрати в народі впевненості в справедливості права, що впливає на загальний стан правопорядку в суспільстві. Як рятівний шлях розглядається необхідність відродження слов'янської правової культури як культурної цілісності. Обґрунтовуються духовно-моральні, релігійні основи слов'янської правової культури, які являють собою духовно-регулятивну спільність: права, правди, православ'я.

Ключові слова: рецепція, декоративна рецепція, слов'янська правова культура, правова культура, право, правда, православ'я.

Статья посвящена рассмотрению процесса рецепции зарубежного опыта как процесса копирования иностранных нормативно-правовых актов без учета национальных особенностей развития правовой культуры Украины. Обосновывается тезис, что утилитарный характер заимствования западного права привел к потере у народа уверенности в справедливости права, что влияет на общее состояние правопорядка в обществе. Как спасительный путь рассматривается необходимость возрождения славянской правовой культуры как культурной целостности. Обосновываются духовно-нравственные, религиозные основы славянской правовой культуры, представляющие собой духовно-регулятивную общность: права, правды, православие.

Ключевые слова: рецепция, декоративная рецепция, славянская правовая культура, правовая культура, право, правда, православие.

The article considers the process of reception of international experience as a process of copying foreign legal acts, excluding the national peculiarities of legal culture in Ukraine. The thesis that the utilitarian nature of borrowing Western law has led to a loss of confidence in the people of the justice of law, which affects the general state of law and order in society. How saving way addresses the need for the revival of the Slavic Legal culture as cultural integrity. Settle spiritual, moral and religious foundations of Slavonic legal culture, which are spiritual and regulatory community: law, truth, orthodoxy.

Key words: reception, decorative reception, Slavonic legal culture, legal culture, law, true, orthodoxy.

Вступ. Сучасні процеси активної взаємодії України із західними країнами характеризуються співпрацею в економічній, політичній та культурній сферах. Налагодження економічних зв'язків тісно пов'язане з необхідністю уніфікації законодавства, ратифікацією багатьох міжнародних угод як підтвердженням готовності бути повноправним партнером

західних держав. Такі процеси безумовно пов'язуються з культурним взаємовпливом, що накладає відбиток на зміни в державі та праві. Подібні процеси в Україні вже відбувались наприкінці XVII ст., супроводжуючись воєнними діями. Варто зауважити, що процес копіювання європейської моделі суспільства здійснювався не лише країнами, які перебувають у географічній близькості, а й країнами з іншою ідеологією та іншою культурою [1, с. 21, 37].

Стан вивчення проблеми. Ця тематика привертала увагу вчених-теоретиків у різні періоди, коли формувалися різні, часто протилежні розуміння її аналізу. Перші фундаментальні дослідження в цій сфері було зроблено В.В. Богішичем, М.Ф. Владимирським-Будановим, М.С. Грушевським, М.Я. Данилевським, М.А. Д'яконовим, Ф.І. Леонтовичем та іншими науковцями. Вони пропагували культивування національних слов'янських традицій, необхідність їх дослідження й вивчення з пристосуванням до існуючих реалій.

Сучасними послідовниками цих ідей є О.М. Атоян, М.А. Дамірлі, М.І. Козюбра, Ю.П. Лобода, П.П. Музиченко, Ю.М. Оборотов, В.М. Синюков, О.Ф. Скакун, Н.Е. Толкачова та інші автори. У своїх наукових пошуках кожен із них відстоює позицію про необхідність відродження й вивчення слов'янської правової культури, її самобутності, духовної цілісності як реального феномена вітчизняної правової культури. У роботах учених простежується думка щодо необхідності врахування понять «слов'янське право», «слов'янська правова культура» та «слов'янський правовий менталітет» як складових правової спадщини України й підстав для визначення цивілізаційної приналежності її правової системи.

Не оминули увагою теоретичні аспекти слов'янського права й слов'янської культури також зарубіжні вчені, наприклад Р. Давид, К. Цвайгерт, Х. Кетц, Є. Аннерс, Г.Дж. Берман, С. Хантінгтон та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає в переосмисленні результатів сприйняття західних державних і правових традицій, обґрунтуванні важливості відродження ідеї слов'янської самобутності, а також неповторності шляху розвитку слов'янської спадщини в Україні, що підкріплюється наявністю особливого світорозуміння в усіх слов'янських народів.

Результати дослідження. Спроби використання європейських культурних ідеалів здійснювались у різні часи, однак Петро I втілював у реальність процес розгорнутої рецепції західної державної й правової традиції. Рецепцію західного права було спрямовано не просто на копіювання нормативно-правових актів, було повністю запозичено основні правові інститути та принципи функціонування правової системи. Ця рецепція тривала не одне століття, ведучи свій початок із військових спроб географічно «влитись» у Захід до секуляризації державно-правового життя й тотального запозичення правових норм і юридичної техніки. Сліпе копіювання чужих порядків викликало в народних масах шок і невдоволення, оскільки нові порядки порушували вікові традиції. Здійснювались спроби перебудувати систему світорозуміння, яка склалась у народі, та образ розуміння права за західним зразком, де право є особливим способом регуляції протиріч у соціумі [2, с. 100].

Процес рецепції західного права викликав неоднозначне ставлення. Один із дослідників самобутності слов'янського права й слов'янської правової сім'ї В.М. Синюков вважав, що така рецепція являла собою компіляцію європейських природно-правових доктрин, далеких для руської правової свідомості та традицій руської суспільно-політичної й філософської думки [3, с. 119–120].

Представники західної наукової думки наполягали на тому, що відбувався процес реформування сфери публічного права, а не приватного права, тим самим не заглиблюючись у народну свідомість. Руський народ продовжував жити відповідно до звичаїв, лише управляла ним більш ефективна та владна адміністрація [4, с. 134].

У науковому світі ці напрями переконань переросли в течії західників і слов'янофілів. Перші заявили про необхідність кардинальних змін, будучи натхненними ідеєю конституціоналізму. Слов'янофіли, навпаки, виступали на підтримку самобутності розвитку слов'янського світу, підтримуючи ідею православ'я, самодержавності, народності.

Ці дві течії розумілись як протиборчі, їх прихильники намагались «перетягнути ковдру» на свій бік. Сучасний підхід до аналізу й тлумачення державно-правових явищ схи-

ляється до плюралізму та інтегративності різних думок. Постає питання, чому необхідно робити «маятниковий вибір», який зводиться до вибору тієї чи іншої крайності: або західних традицій, або східних. Україна історично перебуває між сходом і заходом, тому необхідне усвідомлення та втілення в життя найкращих проявів обох традицій, їх пристосування до сучасних умов. Західники опонують слов'янофілам тим, що тяжіння до самодержавства є неприпустимим для сучасних держав; водночас ніхто не заперечує демократичність сучасних монархій, наприклад Монако чи Іспанії. Для слов'ян самодержавність є їхньою традицією як уповання на силу господаря, який вирішить усі проблеми, що в сучасному плані ототожнюється із сильною владою. Отже, проблема полягає не в питанні, який шлях обрати чи яку модель влади побудувати, а в дотриманні принципів втілення її в життя. Використання норм інших держав, які начебто можуть вивести суспільство на якісно новий рівень розвитку, потребує усвідомлення таких норм суспільством і бажання їх наслідувати. Такий процес називається модернізацією. І навпаки, якщо норми не асимілюються народом, копіюються норми, що не відповідають внутрішнім прагненням народу, то така рецепція носить декоративний характер і не виконує своєї ролі.

Прикладом декоративної рецепції нового часу є Україна, у якій в умовах суверенної держави було реалізовано рецепцію західних правових цінностей, що не має повноцінних аналогів у минулому. Декоративна рецепція виникає як рятівна для правлячої еліти ідея запозичення правових «благ» інших цивілізацій в умовах свідомої кризи. У цьому разі державна ідеологія переключає суспільну увагу на майбутні позитивні зміни, збиваючи революційну «напругу» та природне прагнення суспільства до реальної модернізації. Важко не погодитись із тим, що саме по собі залучення закордонних державно-правових інститутів не додає реципієнту цивілізованості, тим паче не вирішує проблеми його правової культури.

На тлі непродуманого запозичення актуальним є з'ясування особливостей і тенденцій розвитку слов'янської правової культури, вивчення відповідної їй державності [5, с. 268–269]. Прихильники сучасної рецепції компонентів західної правової культури бачать такі її «плюси»: «єдині правила гри», орієнтацію на західні стандарти волі, демократії та прав людини, освоєння західних технологій юридичної діяльності. Супротивники рецепції вбачають її «мінуси» в запозиченні іншомовної термінології, правових інститутів, що не відповідають вітчизняній правовій традиції, реформуванні галузей і сфер законодавства за західним зразком.

У цьому контексті слушною є думка В.В. Богішича, який писав, що законодавець, нав'язуючи закони насильно, не досягає мети, такі закони якщо й приймаються народом, то лише як зовнішні, такі, що руйнують старе поняття про право [6, с. 14].

Утилітарний характер запозичення права призвів до того, що люди перестали розуміти й виконувати вимоги законів. На це звернули увагу юристи-практики, оскільки застосування запозичених норм викликає більше труднощів та сумнівів.

Сьогодні в праві багатьох слов'янських держав загострюється протиріччя сущого й належного, не враховуються аксіологічні вимоги в правовій сфері. Не актуалізується традиційний менталітет слов'янського народу, що має субстанціональну сутність у правовій організації суспільства. Тому існує право не здатне забезпечити повноцінний правопорядок у країні [7, с. 11].

Вбачається великий розрив із цінностями, які є гарантом правопорядку. Процес рецепції західного права призвів до втрати в народі впевненості в справедливості права, що впливає на загальний стан правопорядку в суспільстві. Варто наголосити, що проблема справедливості для слов'янина охоплює чотири компоненти: релігійну віру, совість, волю та честь. Ці компоненти формують поняття справедливості в людині, яка, будучи громадянином держави, впливає на державну систему. У слов'янській правовій культурі «справедливість» пов'язується з поняттям «правда» та отримує вираження в понятті законності. Тісний зв'язок законності й правди в слов'ян пронизує все їхнє існування. Сягаючи своїм корінням язичництва, взаємозумовленість законності та правди виробила в слов'ян особливе розуміння «об'єктивної законності», а також розуміння її принципів.

В аналізі різних компонентів слов'янської правової культури ідеал правди є основним елементом її формування, оскільки цей архетип було зафіксовано в ментальній свідомості на найперших етапах становлення руського характеру. Будучи уособленням переваги людини на землі, ідеал правди, крім того, є необхідним чинником, що формує уяву й переконання про те, що саме ідеал правди є невідчужуваним надбанням людського роду.

Таким чином, укорінившись у слов'янській ментальності з давніх-давен, постійний пошук правди трансформувалася в традицію, пов'язану з утопічним уявленням про соціум у цілому. Крім того, це впливає також на формування уявлень у багатьох слов'янських країнах про самих себе як про православні країни, які несуть Правду Божу. Носії правди в цьому разі наділяються низкою таких якостей, як заперечення матеріальних цінностей, проживання духовного життя, рухливість і відкритість подвигу, здатність прийняти страждання за віру, постраждати за неї, аскетизм і служіння. Поряд із правдою в православній культурі значуще місце посідає ідея святості. Ідеал вищої правди є перетворенням ідеалу на святиню. Період XIV – XV ст. ознаменовано розвитком і ще більшим зміцненням ідеї святості, що відбилося в образі «Свята Русь». Саме життя за правдою, за справедливістю, за совістю було основним стимулом життя більшості людей того часу, що сприятливо позначалось на відродженні Святої Русі. Не можна стверджувати, що ці прагнення є властивими абсолютно всім слов'янським народам, однак заперечувати це в східних слов'ян не можна. Незаперечним є укорінення християнської парадигми в слов'янській культурі. Долучаючись до християнської культури, слов'янські народи придбали понятійний апарат для формування нових фундаментальних побудов із більш складною структурою. Серед таких запозичень можна назвати закон і законність, правоту й справедливість, через які візантійська православна традиція висловлює правовий порядок.

Визначивши історичну долю слов'янських народів і сформувавши їх національну свідомість, право, будучи цілісним феноменом слов'янського духу, ґрунтуючись на ідеалах Істини (Любові), Добра, Краси, дозволило слов'янському народу створити найбільшу у світовій історії культуру. Ґрунтуючись на істині й добрі, право стало феноменом слов'янської культури в цілому. Варто зазначити, що в західних країнах, на відміну від слов'янських держав, у правовому середовищі застосовувалися лише нормативні або ідеологічні регулятори. Натомість в Україні, Білорусі засобом налагодження порядку в суспільстві завжди було право, однак не як сукупність нормативних регуляторів, а як духовний синтез народної віри (Православ'я), традиційної моральності (Правди) та несуперечних їм нечисленних законів держави.

Помилковою є думка, що право, правда та православ'я – це феномени, запозичені слов'янами з-за кордону. Являючи собою єдину духовно-регулятивну спільність, право було «вирощене» слов'янами на своєму національному ґрунті як однорідний феномен із єдиною духовною сутністю. Тому протиставлення права моральності (а отже, і православної релігії) призводить до ослаблення регулятивних можливостей усєї системи регулювання. Ігнорування глибинних релігійно-моральних основ права руйнівним чином впливає на стан правового порядку в східнослов'янських державах.

Право звернене не стільки на зовнішню поведінку людини, скільки на її внутрішній світ: глибини душі, совісті, правосвідомості; це є особливим дарунком, завдяки якому людина знаходить абсолютні моральні критерії правомірного й протиправного поведіння без звертання до нормативного масиву (букви закону). Умовою усвідомлення духу права є православна віра, що забезпечує внутрішнє духовне перетворення людської душі. Місія Права, таким чином, полягає в збереженні самототожності людини та в порятунку її душі.

Таке розуміння права з його органічною основою – правдою (моральністю) і православ'ям (релігією) – не є умоглядним, а відповідає духовній традиції слов'янського народу та може сприяти відродженню його культури сьогодні. Відповісти на виклики глобалізації, не відновивши споконвічний таємний зміст і цілісність Права, неможливо. Усе включене до поняття права (і моральні, і релігійні абсолютні) буде сприйматися свідомістю як частина цілого [8, с. 100].

Сьогодні необхідно констатувати втрату правом його духовно-моральних орієнтирів і зведення його до статусу формального засобу нормування поведінки людей. У зв'язку із цим необхідною є актуалізація особливої інтегральної теорії права з обґрунтуванням нерозривного духовного синтезу права, правди та православ'я [10, с. 135].

На сучасному етапі розвитку як України, так і інших слов'янських держав необхідно боротися за право на національно-культурну й релігійну ідентичність. Необхідним є відновлення в народі почуття своєї культурної самобутності, у тому числі права на світоглядну самоідентифікацію [9, с. 143].

Вирішення цих завдань вбачається у виробленні слов'янськими державами національно-державної політики щодо зміцнення моральних цінностей та ідеалів традиційного народного буття, які коріняться в релігійній сфері людської свідомості – у православ'ї. Це сприятиме активному впровадженню абсолютних моральних цінностей у найважливіші загальнодержавні рішення, що посприє більш глибокій і масштабній передачі духовної спадщини, чим раніше займалися церква, родина, звичай, а також виховні й освітні установи. В.В. Сорокін вважає: «Це відкриє людям розуміння головного, що повинна розуміти людина, – сенсу життя» [10, с. 130].

Таким чином, захист національного надбання слов'янського народу, охорона його моральності полягають у захисті Православ'я, його підтримці як показника рівня слов'янської культури та як показника правової захищеності народу. Це пояснюється тим, що історично в слов'янських народів над законом завжди переважає Благодать, оскільки Благодать (Право) є вищою за закон (звід правил), так як припускає участь Бога в долі конкретної людини. Таке світосприймання є властивим суто православ'ю та не характерне для західної юриспруденції з її утилітарним мисленням. З давніх часів слов'яни вважали, що закон може бути неправовим, тобто неблаготатним, якщо він формально підходить до людських потреб і не наповнюється духовним, моральним змістом.

Можна стверджувати про необхідність проведення більш глибоких досліджень слов'янського праворозуміння, а також вивчення інтегрального підходу до праворозуміння, що вносить у юриспруденцію моральну основу під впливом православ'я, формуючи в юриста цілісний духовний світогляд, що дозволить йому впевнено почувати себе в будь-яких проблемних ситуаціях. Пошук і розуміння змісту права споконвіку були долею слов'ян. Із цього вкоренились у слов'янському менталітеті пошуки правди, бажання жити за совістю й праведністю, що сформували особливий тип праворозуміння [11, с. 8].

У зв'язку із цим актуальним є слов'янське відродження як культурної основи існуючого економічного, правового, мовного розмежування колишніх союзних республік. За всіх розбіжностей зберігають своє значення спільна ментальність, культурна й соціальна комунікація, вікові традиції духовного життя.

Представники наукових співтовариств, які належать суверенним державним утворенням, що розвиваються в контексті різних національних культур, можуть об'єднувати свої зусилля заради вирішення спільного надзавдання. У їхній діяльності вже виявляється прагнення до інтеграції, комунікації, до створення єдиних інформаційних, наукових, освітніх просторів різного рівня.

Донедавна слов'янство, слов'янська культура були переважно родовими поняттями, що позначали історично сформоване коло родинних етносів. При цьому слов'янська культура була «заручницею» в централізованому, однаковому, ідеологічно стандартизованому політичному просторі, що унеможливлювало вільний діалог рівноправних національних культур. Зараз об'єктивно склались необхідні умови для того, щоб слов'янська культура з площини філософських дискурсів перейшла до сфери педагогічного, соціально-політичного й правового будівництва. Сьогодні відзначається прагнення суверенних демократичних слов'янських держав до відродження слов'янської культури, що проявляється в проведенні протекціоністської політики щодо національних культур. Сучасні наукові дискусії звернені до пізнання себе та до ідентифікації сенсу існування людини. Завдяки цьому проявляються ширше призначення та зміст культури, виражений у збереженні й розвитку духовності, праг-

ненні відродити традиції слов'янської культури. Не випадково слов'янські культури визначаються як етноцентровані, такі, що саморозвиваються, є духовно орієнтованими, політичними й правовими системи.

Висновки. У сучасному світі разом із глибокою етнокультурною диференціацією посилюються інтеграційні процеси. Необхідні для цього умови існують об'єктивно внаслідок споріднення слов'янських мов, спільності традицій народного життя, менталітету, єдності історичної долі. Інтеграція виразніше усвідомлюється окремою національною культурою як її власна, внутрішня потреба в міру посилення її самотності та як найперша умова її подальшого самовизначення. Слов'янське відродження, становлення й розвиток інтегральної слов'янської метакультури отримає належне організаційне забезпечення лише за умови ефективного проведення державної політики щодо відродження слов'янської культури в цілому та правової культури зокрема.

Список використаних джерел:

1. Очерки кодификации и новеллизации буржуазного гражданского права / под ред. З.М. Черниловского. – М. : Наука, 1983. – 277 с.
2. Белобородова И.Н. Этноним «немец» в России: культурно-политический аспект / И.Н. Белобородова // *Общественные науки и современность*. – 2000. – № 2. – С. 98–102.
3. Синюков В.Н. Российская правовая система: введение в общую теорию права / В.Н. Синюков – Саратов : Полиграфист, 1994. – 315 с.
4. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право) / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В.А. Туманова. – М. : Международные отношения, 2003. – 400 с.
5. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : [учебник]* / под ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Феникс, 2011. – 436 с.
6. Богишич В.В. О научной разработке истории славянского права / В.В. Богишич – СПб : Балашев, 1870. – 29 с.
7. Тимошкина И.В. Социально-философский аспект аксиологии права : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / И.В. Тимошкина ; Алтайский гос. ун-т. – Барнаул, 2004. – 172 с.
8. Васильев А.А. Государственно-правовой идеал славянофилов / А.А. Васильев ; отв. ред. О.А. Платонов. – М. : Институт рус. цивилизации, 2010. – 224 с.
9. Рязанов М.Ю. Правова культура як фактор забезпечення стабільності та порядку / М.Ю. Рязанов // *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць* / за ред. С.В. Ківалова. – О. : Юридична література, 2007. – Вип. 36. – С. 140–144.
10. Сорокин В.В. Право – феномен духовної культури Росії (суб'єктивні думки по проблемі правопонимання) / В.В. Сорокин // *Актуальні проблеми правознавства*. – 2009. – № 1. – С. 129–138.
11. Заморська Л.І. Інтегральний підхід у сучасному праворозумінні: загальнотеоретичний аспект / Л.І. Заморська // *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. – 2015. – № 3. – С. 6–12.

